

DASİTÂN-I SULTAN MAHMUD ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Study on Dâsîtân-ı Sultan Mahmud

Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK*

ÖZ

Destanlar Âşık Edebiyatı'nın önemli nazım türlerinden biridir. Koşma tarzında özel bir ezgiyle saz şairleri tarafından söylenen destanlar hem Âşık Edebiyatı'nın hem de tarih biliminin önemli kaynakları arasındadır. Destanlar sözlü geleneğin türlerinden biridir ve yazıya geçirilmemiş olanlar derleme yoluyla, sonradan yazıya geçirilmiş olanlar ise mecmua ve cönklerde yer aldıkları şekliyle ortaya çıkarılabilirler. Bu araştırmada sözü edilen destan, Dasitân-ı Sultan Mahmud adını taşımakta olup 1839 yılında "Gülzârî" mahlaslı bir şair tarafından Sultan II. Mahmut'un ölümü üzerine söylenmiştir. Destan genel olarak Sultan II. Mahmut'un ölümünü ve yerine oğlu Sultan Abdülmecit'in padişah olmasını anlatmaktadır. İlgili destanın yazma halindeki bir nüshası özel kütüphanemizde bulunan bir cönkte yer almaktadır. Çalışmanın birinci amacı Dasitân-ı Sultan Mahmud adlı destanın literatüre girmesini sağlamaktır. Ayrıca destanlar anlatma esasına dayalı edebî türlerden biri ve kurmaca/itibârî bir metin olduğundan, adı geçen destanı yapı bakımından roman inceleme yöntemleriyle değerlendirmek, destanda yer alan Âşık Edebiyatı motifleriyle Divân Edebiyatı'nın incelenen destan üzerindeki etkilerini tespit etmek de diğer amaçlardır.

Anahtar Kelimeler

Destan, II. Mahmut, Âşık Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı, Gülzârî

ABSTRACT

The epos is one of the important narrative forms of the Turkish Minstrel Literature. Eposes which performed by minstrels accompanied by a melody, are also serves as important sources of Minstrel literature and the history. Epos is the product of oral tradition and can be appeared by collecting of those which has not been recorded or in the registers called "mecmua" or "cönk". The epos "Dasitân-ı Sultan Mahmud" studied in this research is in a cönk in my special library was sung by the poet called "Gülzârî" in 183, on the death of Sultan Mahmut the Second. The epos describe us the death of Sultan Mahmut the Second and the throne ceremony of Sultan Abdülmecit. The purposes of this study are; to unearth and publish the above mentioned epos; to contribute to the Turkish Minstrel Literature; to evaluate it according to the methods of the novel study and to determine motifs in the epos and to reveal its value as a historical source.

Key Words

Epos, Mahmut the Second, Minstrel Literature, Turkish Folk Literature, Gülzârî

Giriş

Destan "bir vak'a veya muayyen bir keyfiyet hakkında söylenen manzum sözlere verilen" (Pakalın 1993: 431) bir isimdir ve Türkçede "Epope (kahramanlar veya kahramanlıkları konu olarak işleyen tür), Lejande (legende, masal, efsane) ve saz şairlerinin sosyal, tarihî ve mizâhî

konularda söyledikleri nazım türü" anlamlarında kullanılmıştır (Köksal 2002: 25). Saz şairlerince söylenen destan "toplumu yakından ilgilendiren savaş, ayaklanma, eşkıyalık, kıtlık, deprem, yangın, bulaşıcı hastalık salgını vb. gibi çeşitli olaylar; toplumsal yergi ya da eleştiri konuları; öğütler; cimrilik, dalkavukluk,

* Hitit Üniv., Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, mehmetdmryrk@gmail.com

korkaklık vb. gibi gülünç olaylar; züğürtlük, mirasyedilik, çapkınlık vb. gibi acı ya da gülünç hayat olayları; pire, tahtakurusu, boz öküz, uyuz, vb. şeylerle ilgili gülmecelik (mizahî) durumlar üzerine söylenir”(Kudret 1980: 278).Farsça “dâstân” kelimesinin ses ve anlam değiştirmesi sonucu Türkçe’de destan adını alan bu edebî tür “ ilkel ve popüler bir anlatı çevresinin içinde doğan, gerçek veya kurmaca olağan üstü ve mitolojik kahramanların maceralarını şiir veya şarkı diliyle ve çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatan, anonim veya unutulmuş bir şair tarafından yaratılan fakat şairin maceranın içinde duygu veya eylem olarak yer almadığı ‘edebiyat eseri’” olarak tanımlanabilir (Oğuz 2004: 6).Dolayısıyla destan “bir edebiyat türü olarak bir olay veya bir kahramanın maceralarını anlatan olağanüstü motiflerle örülü uzun şiir, bir başka ifadeyle anlatmaya dayalı epik şiir”dir. “Epope” anlamında destanın Fransızca tanımlarında da onun “kurmaca”, “anlatı”, “uzun şiir”, “olağanüstü” ve “kahramanlık” özellikleri dikkati çekmektedir (Oğuz 2004: 5).Aristo tarafından kullanılan “epope” terimi ise “temsili”, “anlatmaya dayalı”, “ölçülü” ve “belli bir uzunlukta” olma gibi özellikleri ihtiva etmektedir ve “edebî bir yaratmadır” (Ekici 2002: 28). Sonuç olarak denilebilir ki destan anlatma esasına bağlı “edebî bir türdür.”

Destan aynı zamanda “âşık şiirinde heceyle söylenen bir şiir” türüdür (Oğuz 2004: 5) ve destan söyleme

geleneğinin Âşık Edebiyatı içinde önemli bir yeri vardır. Bu gelenek XIX. yüzyılda da devam etmiştir. “Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin yapmakta olduğu yenilikler devrin padişahları tarafından âşıklara benimsenmiş, âşıklar bu yüzyılda böyle bir görev üstlenmişlerdir” (Oğuz 2006: 165). II. Mahmut âşıkları korumuş ve desteklemiştir (Karahan 1991:551, Artun 2011:333).

Bu cümleden olarak Sultan II. Mahmut (1809-1839) devrindeki olayları anlatan bazı destanlar vardır. Ispartalı Âşık Seyrani’nin *Vak’a-i Hayriyye Destanı Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılışını* anlatırken, Âşık Ali *Nizip Destanı*’nda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa ile Osmanlı orduları komutanı Hafız Paşa’nın mücadelesini konu edinir. Ahû mahlâslı bir başka şair de “1807-1812 veya 1828-29 Türk Rus muharebelerinin” birini *önünce* redifli bir destanda dile getirmiştir (Banarlı 1987: 848-849). 1813 yılında Mehmet Ali Paşa tarafından bastırılan Vehhabîşyanı’nı konu alan Âşık Esrârî’nin *Destan-ı Vehhâbi* adlı destanı Erman Artun tarafından yayımlanmıştır (2000: 187-192). Bu çalışmada ele alınacak olan *Dasitân-ı Sultan Mahmud* ile ilgili sadece bir çalışmaya rastlanmıştır. M. Halit Bayrı tarafından 1938 yılında yapılan söz konusu çalışma destanın yazarı hakkında kısa bilgi vermek ve ilgili destanın ilk 10 kıtasının yayımlamaktan ibarettir (Bayrı 1938: s.y.). Bu nedenle bu çalışma ile destanın tamamı ilk kez yayımlanmış,

tahlil edilmiş ve değerlendirilmiş olacaktır.

Destanlar tarih çalışmalarının da kaynaklarından biridir (Pakalın 1993: 431, Güzel 2003: 164) ve “Bütün fantastik unsurlarıyla destanlar ve menkıbeler tarihî hadiselerin halk kütlelerinde bıraktığı izleri, halkın onlar hakkındaki kanaatlerini ve hükümlerini, onların kahramanları olan tarihî şahsiyetler hakkındaki sempati ve antipatilerini, onlara izafe ettikleri ve hakikatte kendi arzularının sembolü olan karakterleri ve şahsiyetleri tespit eder” (Boratav 1991: 73). *Dasitân-ı Sultan Mahmud*, Sultan II. Mahmut’un ölümünün kamuoyunda uyandırdığı etkiyi ele alması ve Sultan Mahmut döneminde yapılan yeniliklerden halkın hafızasında hangisinin kaldığını göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle söz konusu destan bir tarih kaynağı olarak da ele alınıp değerlendirilecektir.

Dasitân-ı Sultan Mahmud, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı’nda (Ekici 2007: 91) belirtilen dört temel unsur (metnin yaratıcısına ait özellikler, metnin yapı ile şekil özellikleri, metnin konusu ve metnin işlev özellikleri) dikkate alınarak incelenecek ve değerlendirilecektir. Eser yapı bakımından değerlendirilirken, destan ile roman arasındaki benzerliklerden dolayı (örneğin, destan da roman gibi “anlatmaya bağlı edebî türlerden biri” ve “kurgusal bir metin” olduğu için) Şerif Aktaş, İsmail Çetişli ve Meral Demiryürek’in roman incelemesinin teorik temelleri

olarak sundukları inceleme planları dikkate alınarak değerlendirilecektir. Çünkü destanlar “hikâye edici” ve “kurgusal” eserlerden biridir ve “destan tahlilinde aynı zamanda onların hikâye ve roman vasıflarını da göz önünde tutmak icap eder” (Boratav 1991: 74). “Destanları yalnızca edebî değer olarak alıp incelemek eksik olacaktır. Onları edebî yönlerinin yanı sıra tarihî ve estetik boyutlarıyla da incelemeliyiz” (Artun 2002: 35). Sonuç olarak bu çalışmada Âşık Tarzı Türk Edebiyatı ürünlerinden olan destanın roman inceleme yöntemleriyle incelenip incelenemeyeceği ve tarihsel kaynak olarak kullanılıp kullanılmayacağı *Dasitân-ı Sultan Mahmud* bağlamında sorgulanacaktır.

1. *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’un Şairi ve Söyleniş Tarihi

Dasitân-ı Sultan Mahmud adlı destan, 1990’lı yıllarda İzmir’in Bayındır ilçesinde Tarih öğretmenliği yaptığımız dönemde elimize geçmiş olup bir nüshası halen kendi kütüphanemizde bulunmaktadır. Yazma halindeki bir destanın hangi şair tarafından meydana getirildiğini veya kim tarafından yazıya geçirildiğini tespit etmek oldukça zor bir iştir. Destanı yazıya geçiren kendisiyle ilgili bir bilgiyi ilgili destanın bulunduğu yere (mecmuaya veya cönke) kaydetmemişse destanı yazıya geçireni belirlemek hemen hemen imkânsızdır. Destanı meydana getiren kişiye gelince, genellikle “destanın son dörtlüğünde şair mahlâsını söyler” (Dilçin 1983: 315, Batu 1998:

177, Artun 2011: 64-65) ve böylece destanın şairinin kim olduğu tespit edilir. Bununla birlikte XIX. yüzyıl âşıklarından Âşık Şerife'nin *Yemek Destanı* ile Selimî'nin *Mirasyedi* destanlarında şairin adı son dörtlükte geçmez (Batu 1998: 201). Bu yüzden yazarları belli değildir. Yine bu araştırmaya konu olan *Dasitân-ı Sultan Mahmud* adlı destanın bulunduğu cönkte yer alan *Destân-ı Ahmet Fevzi Paşa* destanının son dörtlüğünde isim veya mahlas addedilebilecek bir kelime yoktur:

*“Çark gemisin gelir gider
Cümle askerler duasın ider
Bu hasretlik cana gider
Kasid eyledi Ahmet Paşa bil Pa-
dişahım”*

Destan şairinin ismini/ mahlâsını destanın son dörtlüğünde belirttiği genel görüşünden hareket edildiğinde, *Dasitân-ı Sultan Mahmud*'un şairinin “Gülzârî” mahlâsını taşıdığı söylenebilir. Çünkü destanın son dörtlüğü şöyledir:

*“Gülzârî fehim eyle tut cihânı
Az kaldı kıyametin nişânı
Hak alır elbette verdiği canı
Baki değil çok kahraman ağla-
dı”*

XIX. yüzyıl şüara tezkirelerinde örneğin Şefkat, Esat, Arif Hikmet, Fatin ve Mehmet Tevfik gibi araştırmacılar tarafından yazılan tezkirelerde, “Gülzârî” adına rastlanmaktadır (İpekten 2002: 133-156). XIX. yüzyılı “Türk saz şiiri tarihinin en önemli ve en parlak” dönemi kabul eden Saim Sakaoğlu'nun ve ondan naklen Öcal Oğuz'un isimlerini

verdikleri şairler arasında “Gülzârî” adlı bir şair bulunmamaktadır (Sakaoğlu 1992:294-299, Oğuz 2006: 166). Yine Artun'un isimlerini verdiği şairler arasında da bu isim mevcut değildir (Artun 2011: 331-380). Bununla birlikte Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nin ikinci ve üçüncü ciltlerinde “Gülzârî” adlı bir XIX. yüzyıl âşığından bahsedilmektedir. Bu eserde verilen bilgiye göre, “Gülzârî” İstanbul muhitinde yaşamış olup Osmanlı donanmasına mensup bir kişidir. Kırım Savaşı üzerine yazdığı *Destân-ı Sivastopol* adlı destanı iki defa (1875 ve 1892) taş basması olarak basılmıştır (Koz 1979: 402). Gülzârî'nin *Destân-ı Sivastopol*'u “Dört Destan” adıyla taşbasması olarak basılan bir kitabın içinde de bulunmaktadır (Cunbur-Kaya 1994: 149). Yine TDV İslâm Ansiklopedisi'nin “Âşık Edebiyatı” maddesinde XIX. yüzyıl saz şairleri sayılırken “Gülzârî” adı da kaydedilmiştir (Karahana 1991: 551). Gülzârî'yi XIX. yüzyıl saz şairleri arasında sayan Fuat Köprülü onun bir semaîsini yayımlamıştır (Köprülü 2004:583). M. Halit Bayrı ise “Gülzârî” başlıklı kısa çalışmasında Gülzârî'nin XIX. yüzyılda, Âşık Esrarî ile aynı dönemde yaşadığını, bir semaîsi ile Sultan II. Mahmut'un ölümünü ele aldığı bir destanının bulunduğunu belirtmiş ve bu destanın 10 dörtlüğünü yayımlamıştır. (Bayrı 1938). Bu çalışmada incelenecek olan ve elimizdeki cönk kayıandan 30 dörtlükten oluştuğu anlaşılan destanın Bayrı tarafından neden

sadece 10 dörtlüğünün yayımlandığı konusunda bir bilgi yoktur. Bayrı, destanın bir başlığı olup olmadığını belirtmediği gibi “tanzim edilmiş” tarihini de ancak karine yoluyla 1839 (1255) olarak vermektedir.

Genellikle destanların ilk ya da son dörtlüğünde “destanın söyleniş ve anlatılan olayların geçtiği tarih açıklanır” (Batu 1998: 177, Artun 2011: 137). *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’ün söyleniş tarihi ile destanda anlatılan olayların tarihi ne ilk dörtlükte ne de son dörtlükte verilmiştir. Tarih, 30 dörtlükten oluşan destanın 29. dörtlüğünde, bir başka deyişle sondan bir önceki dörtlüğünde söz konusu edilmiştir:

“Gel gözüüm sen yatma gafletden uyan

Nafile boş yere gidersin yayan

Sene bin iki yüz elli beş tamâm

Şâmi oldu dillerde dâsitân ağ-ladı”

Buna göre [*Sene bin iki yüz elli beş tamâm*] mısraında da açık olarak belirtildiği gibi incelenmekte olan destan H. 1255 (M.1839) yılında meydana getirilmiştir ve aynı yıl vuku bulan Sultan II. Mahmut’un ölümünü anlattığı için bir XIX. yüzyıl metnidir. Harekelidir.

2. *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’ün Konusu

Dasitân-ı Sultan Mahmud’ün konusu “ölüm”dür. Metin Sultan II. Mahmut’un ölümünü ve yerine oğlu Abdülmecit’in tahtageçişini anlatmaktadır. Destanın ilk üç dörtlüğünde Sultan Mahmut’un daha doğuştan hastalıklı (huysuz) olduğu,

derdine hiçbir zaman çare bulunmadığı, sarayından ayrılarak kırlara çıktığı anlatılmaktadır. Destanın bundan sonraki beş dörtlüğü “dedi” kelimesiyle başlamakta ve böylece Sultan Mahmut’un yaptıkları bir bakıma onun ağzından anlatılmaktadır. Buna göre, Sultan Mahmut evlâtlarının yanına çağrılmasını, beylerle paşaların yanına gelip oturmasını, kendisinin bir yolcu olduğunu ve gideceği yere götürülmesini ister. Bundan sonra Sultan Mahmut evlatlarına fakirleri incitmemelerini tavsiye eder ve canını almaya gelen melekle (Azrail) konuşarak meleğe niçin yanına geldiğini sorar. Daha sonra da sonunun böyle olacağını bilmediğini ve hatta tahmin bile etmediğini söyler ve bir kez daha melekle konuşur. Bundan sonraki dokuz dörtlükte Sultan Mahmut’un ölümü ve defnedilmesi şairin ağzından anlatılmaktadır. Sonraki beş dörtlükte dünyanın kimseye kalmadığı, herkesin ölümlü olduğu, Asâkir-i Mansure-i Muhammedîye askerleri ile Halep, Mısır ve Arabistan’ın Sultan’ın arkasından ağladığı, hafızların Allah’a dualar ettiği ve ehl-i imanın ölene Allah’tan rahmet dileyerek geride kalanları hatadan sakınması için dualar ettikleri belirtilmektedir.

Destanın 23. dörtlüğünden 29. dörtlüğüne kadar olan bölümünde Sultan II. Mahmut’un ölümünden sonra yerine oğlu Abdülmecit’in padişah olduğu şairin ağzından anlatılmaktadır. Buna göre, yeni padişahın uzun yaşaması ve nüfuzunun

artması için dualar edilir, yollar baştanbaşa donatılarak şenlikler yapılır, herkes en güzel elbiselerini giyer, şehitler, üçler, yediler ve kırklar padişahların kılıç kuşandığı Eyüp'te toplanarak yeni padişah için dualar ederler. Sonunda yeni Sultan kılıç kuşanır, herkes bu töreni izlemeye gider, peygamber sünneti yerine getirilir ve bu durum bütün müminleri memnun eder. 29. dörtlükte destanın ve vakanın tarihi verilir. Son dörtlükte ise ölümün kaçınılmaz olduğu, Allah'ın verdiği canı yine Allah'ın aldığı ve hiçbir kahramanın baki kalmadığı, hepsinin öldüğü vurgulanır.

Her edebî eser tamamlanmış bir sistemdir ve eserin değeri takdir edilirken söz konusu sistemi meydana getiren parçalar ve bu parçaların birbiriyle ilişkilerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi yerinde olur (Aktaş 2005: 10). Her metin parçası kendi içinde bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Metin parçalarına/halkalarına “mânâ birlikleri” de denilir ve metin parçalara ayrılırken bazı noktalardan hareket edilir (Aktaş 2005: 22-23). Bu anlamda *Dasitân-ı Sultan Mahmud*, “muhtevâda görülen değişiklikler”den (Aktaş 2005: 23) hareket edilerek yukarıda da izah edildiği üzere altı metin halkasına/mânâ birliğine bölünebilir:

1.1.-3. Dörtlükler: Sultan Mahmut'un ölüm nedeni anlatılır.

2.4.-8. Dörtlükler: Sultan Mahmut'un son anları ve vasiyeti anlatılır.

3.9.-17. Dörtlükler: Sultan

Mahmut'un cenaze töreni anlatılır.

4.19.-22. Dörtlükler: Sultan Mahmut için edilen dualar ve ölümün kaçınılmazlığı anlatılır.

5.23.-28. Dörtlükler: Sultan Abdülmecit'in cülûs töreni ve Eyüp'te kılıç kuşanarak padişah olması anlatılır.

6.20.-30. Dörtlükler: Destanın söyleniş tarihi ve destan şairinin adı verilerek Allah'ın verdiği canı yine Allah'ın aldığı vurgulanır.

Dâsitân-ı Sultan Mahmud'u oluşturan altı mânâ birliğinden herhangi biri yok sayıldığında anlatılan vaka eksik kalır. Öyleyse mânâ birliklerinin her biri hem kendi içlerinde bir anlam bütünlüğüne sahiptirler hem de metnin bütününe ifade ettiği anlamın ortaya konulmasına hizmet ederler. Denilebilir ki *Dâsitân-ı Sultan Mahmud*'daki altı metin halkası ile Sultan II. Mahmut'un ölümü neden ve sonuçlarıyla dikkatlere sunulmuştur.

3. *Dasitân-ı Sultan Mahmud*'un Şekil ve Yapı Özellikleri

Dasitân-ı Sultan Mahmud'un, “işlediği ana ve alt konular” bakımından, Ali Yakıcı tarafından yapılan tasnifte yer alan (Yakıcı 1993, 20) “İnsanla ilgili destanlar” ana başlığı altında “Ölüm destanları” alt başlığıyla ifade edilen kategoriye girdiği söylenebilir. Zira bu destan Sultan II. Mahmut'un ölümünü ve yerine oğlu Abdülmecit'in tahta geçişini anlatmaktadır. Dolayısıyla metin tarihî bir olayı ele alan ve saz şairi tarafından söylenen bir “ölüm

destanıdır”. Saz şairleri tarafından söylenen destanlar “mani ve koşma” tipinde olup 7, 8 veya 11’li hece kalıplarıyla söylenirler (Karahan 1991: 552, Şenel 1994: 209, Köksal 2002: 351, Elçin 2004: 153, Artun 2011: 137).

Bu çalışmada incelenen “ağ-ladı” redifli *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’un “nazım birimi” dörtlük; “ölçüsü” ise çoğunlukla 11’li hece ölçüsüdür. Bununla birlikte destanın bazı mısralarındaki hece sayısı 10, bazılarında ise 12’dir. *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’un “uyak düzeni” a/b/a/b-c/c/b-d/d/d/bşeklinde olup “koşma şekli uyak düzenidir.” “Biçim” (Hacim veya kalıplaşmış dörtlük sayısı) bakımından “uzundestan biçimdir.” “Konu” bakımından “insanla ilgili” bir destanıdır ve “ölüm destanları” kategorisinde yer alır. Özkul Çobanoğlu tarafından ileri sürülen “Hece-li Türlerin Tür Şeması” (Çobanoğlu 2002: 18) dikkate alındığı zaman *Dasitân-ı Sultan Mahmud* ile ilgili şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Ezgi: Ağıt havaları; Konu: Ölen kişi veya kişiler; Anlatım Tutumu (Eda): Yas tutturma; Şekil: Koşma; Biçim (Hacim): Destan; Tür: Ağıt koşma/Ağıt destan.

Destan, anlatma (tahkiye) esasına bağlı edebî türlerden olup (Aktaş 2005: 11, Güzel 2003: 166) esasında XIX. yüzyılda Türk Edebiyatı’nda ilk örnekleri görülmeye başlanılan roman türünün arketiplerinden biridir ve bu nedenle roman inceleme yöntemlerinden hareketle bir destanı değerlendirmek mümkündür. İsmâ-

il Çetişli’ye göre, destan ile roman, “anlatıcı/anlatan” ve “anlatılan/hikâye” bakımından birbirine benzer. Anlatılan hikâyenin özünü oluşturan unsurlar (olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, düşünce unsuru ve dil) her iki türde de mevcuttur (Çetişli 2004: 32-33). Bununla birlikte elbette destan bir roman değildir. Bu nedenle modern romanın tüm unsurları destanda bulunmaz. Meral Demiryürek romanların *yapı (olay örgüsü, kişiler, mekân, zaman), tema, dil ve anlatım, anlam ve yorum* ile *zihniyet* başlıkları altında incelenebileceğini belirtmektedir (Demiryürek 2010: 15-51). Anlatma esasına bağlı metinlerin “esas unsuru” olan *olay örgüsü*, “belli bir konu çevresinde var olan birden fazla olayın, sebep-sonuç ilkesine bağlı bir biçimde oluşturdukları organik bütündür” (Çetişli 2004: 60). Bu bakımdan olay örgüsü “olayların örülerek yeni, farklı ve daha geniş bir olayın ortaya konulması”dır, bir düzenlemedir (Aktaş 2008: 447). “Etkili bir olay örgüsü aralarında nedensel ilişkiler bulunan bir ‘vakalar zinciri’ şeklinde olmalıdır” (Demiryürek 2010: 18). *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’un olay örgüsü “Sultan Mahmut’un hastalıktan ölmesi üzerine yerine oğlu Abdülmecit’in tahta geçmesi” şeklinde ifade edilebilir. *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’un olay örgüsü değerlendirildiğinde ise “olay örgüsünün tek çizgi halinde” (Demiryürek 2010: 22) olduğu görülmektedir. Bu durumdaki olay örgüsü “tek zincirli olay örgüsü” olarak da adlandırılır (Aktaş

1984: 67, 2005; 73, Çetişli 2004: 62). Zira olaylar tek bir zincir halinde aktarılmaktadır. “Birçok kurgusal olay örgüsü bir çatışma veya zıt güçler arasındaki bir mücadeleye dayanır” (Demiryürek 2010: 20). “Mücadele veya çatışma zıt güçler (işçi-patron, fakir-zengin, köylü-ağa vb.) veya zıt kutuplar (iyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik, doğruluk-yanlışlık) arasında yaşanır” (Çetişli 2004: 61). İncelenen destanın olay örgüsünün temelinde yer alan çatışma, metnin karakterleri tarafından temsil edilmektedir. Sultan Mahmut’un ölümü “üzüntüyü”, Sultan Abdülmecit’in tahta geçmesi “sevinci” temsil etmektedir. Çatışma bu iki zıt his/durum arasındadır.

“İtibari eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vakanın zuhuru için insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramlarga gereklidir” ve bunlar eserin *şahıs kadrosu* olarak adlandırılır. “Bir vakanın zuhuru için şahıs kadrosu içinde yer alan en az iki unsurun bir arada olması veya onları bağlayan ve birbiriyle ilgilenmeye zorlayan münasebetlerin bulunması şarttır” (Aktaş 2005: 133-135). *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’da iki temel karakter vardır. İki temel kahraman Sultan II. Mahmut (ölen) ve Sultan Abdülmecit (yeni padişah)’tir. Bunlar bir bakıma protagonist (kahraman)- antagonist (anti kahraman) biçiminde dikkatlere sunulurlar. Her iki karakter anlatım bütünlüğü içinde birbirini zincirleme takip ederek destanda yer almışlardır.

Bununla birlikte romanlarda çokça görüldüğü üzere (Demiryürek 2010: 24-28) iki karakter arasında bir zıtlık, bir çatışma söz konusudur. Aynı zamanda her iki karakter birbirine benzemektedir. Bir zamanlar Sultan II. Mahmut da şimdi oğlu Abdülmecit gibi tahta geçerek padişah olmuş alkışlanmıştır. Öyleyse gün gelecek, nasıl Sultan II. Mahmut ölmüşse, şimdi alkışlarla padişah olan Abdülmecit de ölecektir. Bir anlamda her iki karakter de protagonisttir.

Edebî eserde *mekan* “yaşanan olayların sahnesidir” (Çetişli 2004: 77). Bir başka deyişle metnin olay örgüsünde mekanla ilgili verilen bilgiler “protagonistin hareketini açığa çıkarırlar ve öykünün güvenilirliğini oluştururlar” (Demiryürek 2010: 28). Bu anlamda *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’da yer alan mekanlar Divân yolu’ndaki kabristan (ki, Sultan II. Mahmut buradaki mezara defnedilmiştir) ile Eyüp (ki Osmanlı padişahları burada kılıç kuşanarak padişah olurlar) semtidir ve her iki mekan da doğrudan kahramanların temsil ettikleri fikir ile uyum içindedir: “Ölüm” ve “tahta geçme” veya “üzüntü” ile “sevinç”. Mekan üzerinden çatışmanın somutlaşması *Dasitân-ı Sultan Mahmud*’u romana yaklaştırmaktadır.

Dasitân-ı Sultan Mahmud’un *zamanı* da belirlidir. Romanda “anlatma zamanı (öyküleme zamanı)” ve “vak’a zamanı” (öykü zamanı) olarak adlandırılan iki zaman söz konusudur (Demiryürek 2010: 34-

35). *Vak'a zamanı* “olayların başlama noktası ile bitiş noktası arasında geçen zamana” verilen addır (Çetişli 2004: 74). *Anlatma zamanı* ise “olayların anlatıcı tarafından görülüp, öğrenilip, yaşanıp idrak edildikten sonra, kendi tercih ve imkânlarına göre okuyucuya nakledildiği zamandır” (Çetişli 2004: 76). Bu anlamda *Dasitân-ı Sultan Mahmud*'un öyküleme/anlatma zamanı ile vak'a/öykü zamanı 1839 yılıdır ve reel özelliklere sahiptir.

“Bir eserin dolaylı veya dolaysız bir biçimde ifade edilebilir merkezî düşüncesi” (Demiryürek 2010: 36) olarak tanımlanan *tema*, edebî bir eserin esas fikri olarak düşünülebilir. *Destân-ı Sultan Mahmud*'un teması “ölüm”dür. “Ölüm” hem bir üzüntü hem de bir sevinç kaynağı olabilir. Eserde bu tema açık olarak vurgulanmaktadır.

“Kurguya dayalı metinlerde *dil ve anlatım* ele alınırken üslûp ve anlatı tekniği” konuları ayrı ayrı ele alınırlar. Üslûp sentaks, kelime hazinesi, benzetme, metafor ve sembollerden oluşur (Demiryürek 2010: 38). Bu anlamda *Dasitân-ı Sultan Mahmud*'un üslûbu yapısı gereği “şiirsel”dir. Destan 30 dörtlük halinde olup bazı kelime tekrarları ve başlık da dahil olmak üzere, toplam 564 kelimedenden oluşmaktadır. “Eyyûb” kelimesi iki defa, ancak farklı anlamlarda geçmektedir. Birincisinde “Eyüp” Peygamber çağrıştırılır [*Eyyûb gibi derdi giryân ağladı*]. İkincisinde ise İstanbul'un “Eyüp” semti [*Cem'i oldular Eyyûb'a kırk-*

lar yediler] ifade edilir. En çok tekrarlanan kelime ise “ağladı” redifidir. Destanda dikkati çeken bir başka husus da hemen hemen aynı anlama gelen kelimelerin birlikte kullanılmasıdır. Beyler, paşalar/şeyhler meşâyihler/mollalar, hocalar/şehitler, şühedâlar söz konusu kelimeler olup şiire dikkat çekici bir söyleyiş tarzı kazandırır. Sözlük anlamı itibarıyla “meşâyih” “şeyhler” demektir. “Şühedâ” kelimesi ise “şehitler” anlamına gelir. Fakat bu kelimeler tekilmiş gibi düşünülerek Türkçedeki “-ler/lar” eki kullanılarak çoğul yapılmıştır. Bu durum herhalde şairin bir Divân Edebiyatı şairi değil, Halk Edebiyatı şairi olmasından ve halk dilini kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte “vezir” ve “vüzerâ” ile “sabi” ve “sıbyân” kelimeleri [*Veziri vüzerâsütâbût kolunda/Ol vakitte sabîsıbyân ağladı*] şeklinde doğru bir biçimde kullanılmışlardır. Ancak genel olarak şiir sade bir Türkçe ile söylenmiştir. Destanda “benzetme” (similes) olarak adlandırılacak iki örnek vardır. Birinci benzetme, birinci dörtlükteki [*Eyyûb gibi derdi giryân ağladı*] mısraındadır. Eyüp peygamber derdin ve sabrın sembolüdür. Sultan Mahmud'un Eyüp peygamber gibi dertli olduğu vurgulanmaktadır. İkinci benzetme ise dokuzuncu dörtlükteki [*Cân bülbülü uçdu kaldı kafesi*] mısraındadır. Bu mısradan insan canı/ruhu bülbüle, insan vücudu da kafese benzetilmektedir. Sultan II. Mahmut ölünce, can bülbülü uçmuş, vücut kafesi boş kal-

mıştır. Destanda kişileştirme (teşhis) de söz konusudur. [*Hasret imiş kabristan ağladı*] ifadesinde “mezarlığın Sultan Mahmut’a hasret olduğu ve ağladığı, yine toprağın Allah’a şükretmesi ve ağlaması [*Hamd eyledi hâk-i yek-sân ağladı*] bu anlamda değerlendirilebilir.

XVII. yüzyıldan itibaren Divân Edebiyatı şairleri Âşık Edebiyatı şairlerinden, Âşık Edebiyatı şairleri de Divân Edebiyatı şairlerinden etkilenmeye başlamışlardır. Âşık Edebiyatı’nın Divân Edebiyatı üzerindeki tesirlerine kıyasla “Divan Edebiyatı âşık edebiyatı üzerinde çok daha derin tesirler yapmış, onu mazmunlar ve mevzular itibarıyla yani iç bakımdan tamamen kendine benzetmiştir” (Boratav 1991: 30). Kur’an-ı Kerim ve hadisler ile kıssalar divan şairlerinin yararlandıkları kaynaklar arasındadır. “Ayet ve hadisler ya telmihân veya mealen, yahut da aynen alınır. Bu takdirde ise, bazen ayet ve hadisin bir iki kelimesi, bazen de tam bir mânâ ifade eden bir fıkrası alınır” (Levend 1984: 101). *Dasitân-ı Sultan Mahmud* bu açıdan değerlendirildiği zaman Divân Edebiyatı’na ait bazı kıssaların ve bir Kur’an ayetinin incelenen destanda mevcut olduğu görülür. *Dâsitân-ı Sultan Mahmud*’un 21. dörtlüğündeki “*innafetehna*” ifadesi Kur’an-ı Kerim’in Fetih Suresi’nden alınmıştır ve destanda şöyle yer bulur:

“*Dediler bugün idelim senâ
Murâd senden kerem senden
yâRabbenâ*

Etrâfında hâfızlar innafetehna

Zikreyleyüb şerifi zîbân ağladı”

Divan Edebiyatı’nda kıssalar da önemli bir yer tutar (Levend 1984: 107). Bu kıssalardan birisi Eyüp Peygamber’in sabrı ile ilgilidir (Levend 1984: 116-117, Pala 2003: 153-154). *Dâsitân-ı Sultan Mahmud*’un birinci dörtlüğünde bu husus şöyle dikkatlere sunulur:

“*Şevketlümevlüddeoldınâ-mizâc*

Cigergâhına ‘iryân ağladı

Asla kâr itmedi rahmına ‘ilâc

Eyyûb gibi derdi giryân ağladı”

Bu dörtlükte Sultan II. Mahmut’un hastalığı Hz. Eyüp’ün derdine benzetilmekte ve Hz. Eyüp kıssası hatırlatılmaktadır. Destandaki bir diğer kıssa Süleyman Peygamber ile ilgilidir. Süleyman Peygamber’in özelliği kuvvetinin ve şevketinin çok büyük oluşudur (Levend 1984: 120). Destanda telmihen Süleyman gibi kuvvetli ve şevketli birçok kişinin öldüğü aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

“*Hudâdişimdengirü hâlimiz yaman*

El çekdifenâdan bunca Süleymân

Hakkın habîbine kalmadı cihân

Ümmeti içinhezâr ağladı”

Destanda hissettirilen kıssalardan biri de Kerbelâ vakasıdır. Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin, Kerbelâ denilen yerde Emevî Halifesi Yezid’in askerlerince öldürülmüş ve bu olay bütün Müslümanları üzmüştür (Levend 1984: 132). Yine Sultan II. Mahmut’un hastalık nedeniyle duy-

duğu ıstıraptan kaynaklanan fer-yatları Kerbelâ adı verilen meydana dahi ağlatmıştır. Metinde ihsas edilen bir diğer kıssa Leylâ ile Mecnûn hikâyesidir. Aşk acısı çeken Mecnûn Allah'a sığınır, "derdinin çoğalması ve aşkının artması" için dualar eder (Pala 2003: 300-301). Sultan II. Mahmut ise hastalık nedeniyle duyduğu ıstıraptan kurtulmak için Mecnûn gibi Allah'a sığınır. Her ikisinin Allah'a sığınmasının nedenleri farklı olsa da, ortak olan yönleri Allah'a sığınmış olmalarıdır. Divan Edebiyatının önemli kıssalarından olan hem Leyla ile Mecnun hikâyesi hem de Kerbelâ Vakası incelenen destanda şöyle dikkatlere sunulmuştur:

*"Fîgânıçıkdi 'arş-ı 'alâya
Terk etdisarâyıçıkdisahrâya
Mecnûn'un sığındığı gani
Mevlâ'ya*

Kerbelâlı ulu meydân ağladı"
Dâsitân-ı Sultan Mahmud'da şairin telmihen zikrettiği bir diğer kıssa Lokman kıssasıdır. Lokman "hikmet ve hekimliğin pîri ve sembolü"dür (Pala 2003: 302). Destana göre doktorların pîri Lokman dahi Sultan Mahmut'un maruz bulunduğu hastalığa çare bulamamış ve ağlamıştır:

*"Hasta düşdü asla yüzü gülmedi
Kendüsü de ne olduğın bilmedi
Aradı derdine dermân bulmadı
İbtidâ [-yı] etibbâ**Lokman** ağladı"*

Dâsitân-ı Sultan Mahmud'da, Âşık Edebiyatında kullanılan bazı motifleri görmek de mümkündür.

Erman Artun'un (2011: 233-254) belirttiği motiflerden (adı açıkça verilmeden melek) "Azrail", "bül-bül", "Eyyûb", "ecel", "felek", "firâk", "gonca", "hurî", "kırklar", "Lokman", "Mecnun", "menzil", "Süleyman", "üçler" ve "yediler" gibi Âşık Edebiyatı motifleri destanda mevcuttur.

Metnin *anlatı tekniği* ile ilgili olarak anlatı türü, anlatıcı çeşidi, anlatıda zaman, bakış açısı ve anlatıcının otoritesi (Demiryürek 2010: 41) gibi konular üzerinde durulması yerinde olur. "Anlatmaya bağlı edebî nevilerde anlatıcı, vakayı yazılı veya sözlü olarak nakleder" Aktaş 2005: 11). Destan adı verilen edebî türde "olaylar hikâye etme temeline dayalı olarak anlatılır (Artun 2002: 35). *Dâsitân-ı Sultan Mahmud*'da anlatı türü "öyküleme, hikâye etme (tahkiye)" biçimindedir. Olay hikâye şeklinde anlatılmaktadır. Anlatıcı çeşidi olarak "üçüncü kişili anlatıcı" söz konusudur. İlâhî *bakış açısını* temsil eden "o"nun ayrı bir kimliği yoktur, yalnızca anlatıcıdır, her şeyi bilir ve anlatır (Aktaş 2008: 447). "İlâhî veya omniscient" olarak da adlandırılan üçüncü kişili anlatımda anlatıcı her şeyi bilir ve görür. Olaylar onun gözünün önünde cereyan eder. Geçmişi de bilir, geleceği de. Görülme-yeni görür. Çünkü "ilâhî/tanrısal bakış açısına sahip olan bu anlatıcı, hikâye ve romanın itibarî dünyasının kesin hâkimi; hatta tanrısal durumundadır. Bu sebeple itibarî dünyada yaşanmış, yaşanan ve yaşanacak olan her şeyi bilir, görür ve duyar" (Çetişli 2004: 84). *Dâsitân-ı*

Sultan Mahmud'daki anlatıcı da her şeyi bilir ve görür. Örneğin, Sultan Mahmut'un ölmek üzereyken Azrail ile neler konuştuğunu, Sultan Mahmut'un ölüm yatağında oğluna verdiği tavsiyeyi anlatıcı bilir. Keza Sultan Mahmut'un doğuştan hastalıklı olduğunu dahi bilir. Sultan Mahmut'un ölümü üzerine cennette goncalar açıldığını ve mezarlığın ağladığını bilir. *Dasitân-ı Sultan Mahmud*'da zaman geçmişten anlatı zamanına kadar düz bir çizgi halinde akmaktadır. Bu nedenle *Dasitân-ı Sultan Mahmud*'un anlatıcısı "hâkim (veya ilâhi/tanrısal) bakış açılı üçüncü tekil anlatıcı"dır.

4. *Dasitân-ı Sultan Mahmud*'un İşlevi (Mânâsı): Anlam ve Yorum, Zihniyet

Destan, ele aldığı "ölüm" teması ile hem "bir yok oluş" hem de "yeni bir doğuş" şeklinde düşünülebilecek iki zıt olayı birleştirmiştir. Sultan Mahmut'un ölümü şüphesiz bir yok oluştur. Kaçınılmaz bir sondur, üzüntü verici bir olaydır. Ancak ölen sultanın yerine oğlu Abdülmecit'in padişah olması sevilecek ve alkışlanacak bir olaydır. Bir doğuştur. Bu nedenle şair bu destanında üzüntü ve sevinç gibi iki zıt temayı aynı olayda birleştirmiştir. Söz konusu zıtlık "ağlamak" fiilinin kullanımında da kendini göstermiştir. Sultan II. Mahmut'un ölümünün anlatıldığı bölümlerde bütün "ehl-i iman" ağlar-ken, Sultan Abdülmecit'in tahta çıkışının anlatıldığı bölümde müminler şâd olmuş, düşman ağlamıştır.

Destanın vurguladığı bir diğer

durum "ölümün kaçınılmazlığı"dır. Ölüm insanların "kahraman", "sultan" ve hatta "peygamber" olmalarına bakmaz. Her insan için vakidir. "Ölüm" ibret alınacak bir vakiadır ve Allah'ın emridir. *Dedi Âl-i Osmânım yazık şanıma / Bir şâh iken gör ne geldi başına / El çekti fenâdan bunca Süleymân / Hakın habîbine kalmadı cihân / Hak alır elbette verdiği cânı / Bâkî değil çok kahraman ağladı / Emr-i Hak'tan ecel cânı içildi* mısraları bu anlayışı vurgulamaktadır. Destan şairi anlattıklarının bir "nasihat" olmasını da temenni etmekte ve bu düşüncesini *Bu bir nasihatır dinleyin kardaşlar* mısraı ile dile getirmektedir.

Destan ölümün kaçınılmazlığı yanında, aslında bunu bilen insanın son ana kadar ölümü düşünmediğini de dile getirmektedir. Sultan Mahmut'un ağzından aktarılan *Be hey melek nice geldin yanıma / Akıbet pençeni urdun cânıma / Zan iderdim ben bu derdi bulmazdım / Dedi melek hasret misin yüzüme* mısraları bu durumu dile getirmektedir.

Zihniyet "bir toplum veya bireylerde görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle belirlenen düşünme yolu, düşünüş biçimi anlayış" (Demiryürek 2010: 51) olarak tanımlanmaktadır. Hilmi Ziya Ülken zihniyeti (tefekkürü) üçe ayırır: Bunlar kolektif tefekkür, şahsî tefekkür ve teknik tefekkürdür. Kolektif zihniyet belirli bir "şahsiyetin eseri olmayıp, bütün cemiyete ait olandır." Dinî ve mistik zihniyet bu gruba girer. Şahsî tefekkür belirli "bazı şahıslara ait olan ve

onlar tarafından yaratılan fikirlerdir.” Edebî eserler bu gruba girer. Şahsî tefekkür “ilham ve muhayyileye istinad” eder. Teknik tefekkür ise, ilim, iktisat ve idare konularını kapsar (Ülken 2004: 7-8). *Dasitân-ı Sultan Mahmud* zihniyet açısından değerlendirildiğinde, eserde kolektif zihniyet ile şahsî zihniyetin izlerinin mevcut olduğu görülür. Melek’in (Azrail) insanın canını alması ve ölüm anında insana görünmesi [*Be hey melek nice geldin yanıma / Akıbet pençeni urdun cânıma; Dedi melek hasret misin yüzüme / Kudret âtesini saldın özümle*], ölümün Allah’ın emri olduğu inancı [*Emr-i Hak’dan ecel câmi içildi / Hak alır elbette verdiği cânı; Dutup Hakk’ın ulu emrine gittiler / Etrâfından yüz bin tevâhidtdiler*], Hurî, Gılman ve Tûbâ ağacının cennette olduğu inancı [*Bag-ı cennette goncalar açıldı / Dâl-ı Tûba Hurî Gılmân ağladı*], Allah’ın her şeye kadir olduğu inancı [*Murâd senden kerem senden yâ Rabbenâ / Etrafında hâfızlar innafetehna*] gibi fikir ve düşünceler kolektif zihniyetin örnekleridir. Ayrıca ölümün herkes için varlığı ve kaçınılmazlığı düşüncesi [*El çekdifenâdan bunca Süleymân / Hakk’ın habibine kalmadı cihân; Hak alır elbette verdiği cânı / Bâkî değil çok kahraman ağladı; Aldı murâdını ol kara toprak*], ölen kimsenin arkasından ağlanması, ölen kimse için “Allah rahmet etsin” denmesi, geride kalanlara hayır dua edilmesi [*Hak rahmet etsin dedikde öleni / Hatâdan saklasın girü kalanı*] ve kıyamet inancı da

[*Az kaldı kıyâmetinnişânı*] kolektif zihniyet emareleri olarak değerlendirilebilir. Destanın kendisi bizatihi şahsî zihniyetin mahsulüdür. Çünkü şairin muhayyilesine dayanmaktadır. Şair Sultan II. Mahmut’un ölümünün kendisinde uyandırdığı his ve düşünceler içinde yaşadığı toplumda var olan kolektif zihniyet ile kendi şahsî zihniyetini birleştirerek destan şeklinde dikkatlere sunmuştur. Bu durum ve tutum destanların içerdiği mesaj ile de uyum içindedir. Zira “destanlarda verilen mesaj, toplumda yerleşmiş değerlerin güncel bir olay etrafında yeniden işlenişi ile toplumun gündemine yeniden getirilmesi söz konusudur” (Çobanoğlu 2002: 313).

5. Bir Tarih Kaynağı Olarak *Dasitân-ı Sultan Mahmud*

Dasitân-ı Sultan Mahmud’da tarihî belgelerle de desteklenebilecek bazı bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bunlardan özellikle “fes”in giyilmeye başlanması, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılarak yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması, Sultan II. Mahmut’un hicrî 1255 yılında ölmesi ve yerine oğlu Abdülmecit’in padişah olması en açık olanlardır. Bir başka doğru bilgi ise II. Mahmut’un ölümünden önce hastalanması ve hava değişimi için Çamlıca’daki sayfiyeye nakledilmiş olmasıdır (Beydilli 2003: 356). Destan şairinin Sultan II. Mahmut’un doğumundan itibaren mustarip olduğunu ifade ettiği hastalığı veremdir (Atalar 1981: 428). Destanda bu durum *Terk*

etdi sarayı çıkdı sahraya mısraı ile anlatılmaktadır. Yine destanda anlatıldığı gibi Sultan II. Mahmut'un mezarı İstanbul'da Divanyolu adı verilen yerdedir. Destanın önemli yanlarından birisi de Sultan II. Mahmut'un halk nezdinde taşıdığı anlam, bir başka deyişle kamuoyunun Sultan II. Mahmut hakkındaki düşüncelerini yansıtmışından kaynaklanmaktadır. Sultanın ölümü canlı cansız her yarattığı (toprağı, mezarlığı, ayı güneşi, ehl-i imanı vs.) üzmüştür. Destanda Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusundan ve festenbahsedilmesi, Sultan II. Mahmut döneminde yapılan reformlardan hangilerinin halkın zihninde yer ettiğini göstermesi açısından ilginçtir. Bir başka önemli yan da halkın Sultan II. Mahmut'un idaresinden memnun olduğunun onun ölümünden sonra söylenmiş olmasıdır. *Girmiş idi elli yedi yaşına / Felek zehir kattı halkın işine* mısraları bu düşünceyi yansıtmaktadır. Destanda ayrıca halkın yeni padişahın beklentisi de söz konusu edilmiştir. Buna göre Sultan II. Mahmut çocuklarına fakirleri korumasını [*Dedi incitme fukarayı evlâdım*] vasiyet etmiştir. Her ne kadar destanda Sultan II. Mahmut'un 57 yaşında öldüğü belirtiliyorsa da bu bilgi doğru değildir. Çünkü Sultan Mahmut'un doğum tarihi 14 Ramazan 1199 (KŞS, Defter No:18, s.39) yani 21 Temmuz 1785, ölüm tarihi ise 19 Rebiülahir 1255 (KŞS, Defter No: 38, s.47) yani 2 Temmuz 1839'dur. Bu hesaba göre Sultan II. Mahmut

öldüğü zaman 54 yaşındabulunuyordu. Bu nedenle, Artun'un (2002:37) da belirttiği gibi, destanların tarihi kaynak olarak kullanılmasında dikkatli olunması gereklidir.

Sonuç

XIX. yüzyılda yaşamış "Gülzârî" adlı âşık tarafından söylenen destanlardan biri *Dasitân-ı Sultan Mahmud* olup, 1839 yılında Sultan Mahmut'un ölümünü ve oğlu Abdülmecit'in tahta geçişini konu almaktadır.

Dasitân-ı Sultan Mahmud Âşık Edebiyatı motifleri açısından oldukça zengindir. Bu durum eseri estetik değer açısından da kıymetlendirmektedir. Destan ayrıca Divân Edebiyatı'nın bazı önemli kıssalarını da içermektedir. Dolayısıyla şairin Divân Edebiyatı'nın etkisinde kaldığı söylenebilir.

Destanlar yazıldıkları dönemin dil ve kültür öğelerini içlerinde barındırdıkları gibi, dönemin yaşayış, düşünüş ve inanışını, bir başka ifadeyle dönemin zihniyetini çözümlemeye de önemli birer kaynak durumundadırlar. *Dasitân-ı Sultan Mahmud* ilgili dönemde birey ve toplum olarak insanın ölüm karşısında takındığı tavrı açıklamaktadır.

Destanda Sultan II. Mahmut'un reformlarından da bahsedilmektedir. Dolayısı ile destanlar sosyal tarihin kaynaklarından biridir. Ancak destan tarihî bir belge değildir. Onların edebî yönleri ve kurgusal nitelikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle tarih araştırmalarında destanlar ancak başka kay-

naklarla da karşılaştırılarak “tarihî kaynak” olarak kullanılabilir.

Destan “anlatma esasına bağlı kurgusal bir metin” olduğundan modern roman inceleme yöntemleriyle bir destanı incelemek mümkündür. Özellikle eserin edebî ve estetik değerini ortaya çıkarmada roman inceleme yönteminin kullanılması önemli yararlar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Kaynakları

Kıbrıs Şer'iye Sicilleri (KŞS), Defter No: 18, H. 1169-1193.

Kıbrıs Şer'iye Sicilleri (KŞS), Defter No: 38, H. 1254-1257.

2. Yazmalar

Dasitân-ı Sultan Mahmud, (Özel kütüphanemizde bulunmaktadır)

3.Kitap ve Makaleler

AÇA, Mehmet. “Halk Şiirinde Tür ve Şekil”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (2007): 1-30.

AKTAŞ, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Birlik Yayınevi, 1984.

AKTAŞ, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

AKTAŞ, Şerif. “Anlatım ve Anlatım Türleri Üzerine”. *Ahmet B. Ercilasun Armağanı* (2008): 444-458.

ARTUN, Erman. “19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Ortadoğu'nun Sosyal Tarihine Bir Kaynak: AşıkEsrârî'ninVehhâbi Destanı”. *Folklor/Edebiyat* 22 (2000): 187-192.

ARTUN, Erman. “Âşıkların Destanlarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmeleri”. *Millî Folklor* 53(2002):34-38.

ARTUN, Erman. *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.

ATALAR, Münir. “Osmanlı Padişahları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi* 24(1981): 425-460.

BANARLI, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1987.

BATU, Suat. *Açıklamalı-Örneklî Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Altın Kitaplar, 1998.

BAYRI, M. Halit. “Gülzarî”.*Yeni Türk*. 61(1938).

BEYDİLLİ, Kemal. “II. Mahmut”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* 27(2003): 352-357.

BORATAV, P. Naili. *Folklor ve Edebiyat 2*. İstanbul: Adam Yayınları, 1991.

CUNBUR, Müjgân ve Dursun Kaya. *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu (D-E)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1994.

ÇETİŞLİ, İsmail. *Metin Tahlillerine Giriş II*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

ÇOBANOĞLU, Özkul. *Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

DEMİRYÜREK, Meral. *Orhan Hançerlioğlu: Hikâyeden Öte Romandan Beri*. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2010.

DİLÇİN, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

EKİCİ, Metin. “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında I”.*Millî Folklor* 63(2002):27-33.

EKİCİ, Metin. “Araştırma Yöntemleri”. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (2007): 69-112.

ELÇİN, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

GÜZEL, Abdurrahman. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

İPEKTEN, Haluk. *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2002.

KARAHAN, Abdülkadir. “Âşık Edebiyatı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 3(1991): 550-552.

KOZ, Sabri. “Gülzarî”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 3(1979): 402.

KÖKSAL, Hasan. *Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Tokar Yayınları, 2002.

KUDRET, Cevdet. *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 1*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1980.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat. *Saz Şairleri I-VI*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

LEVEND, Ağâh Sırrı. *Divân Edebiyatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.

SAKAOĞLU, Saim. "Türk Saz Şiiri". *Türk Dünyası El Kitabı:Edebiyat* 3(1992):282-304.

OĞUZ, Öcal. "Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları". *Millî Folklor* 62(2004):5-7.

OĞUZ, Öcal. "Âşık Şiiri". *Türk Edebiyatı Tarihi* 2(2006): 138-178.

PAKALIN, M. Zeki. "Destan". *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 1(1993): 431.

PALA, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları, 2003.

ŞENEL, Süleyman. "Destan (Âşık Edebiyatı ve Müsikisinde Destan)". *TDV İslâm Ansiklopedisi* 9(1994): 209.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Türk Tefekkür Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

YAKICI, Ali. "Âşık Tarzı Şiirinde Destan Türünün Tasnifi". *Millî Folklor* 19(1993): 19-22.

Dasitân-ı Sultân Mahmûd¹

[*Dinleyin sizlere vafânı eyleyim*

Gör ne hâl olmuştur bari alemde

Ruhu şad olsun ol Mahmud hanın

Ezel böyle yazmış levhî kalemde²

Şevketlü mevlûde oldı nâ-mizâc

Cigergâhına³ ıryân ağladı

Asla kâr itmedi rahmına⁴ 'ilâc

Eyyûb gibi derdi giryân ağladı

Hasta düşdü asla yüzü gülmedi

Kendüsü de ne olduğın bilmedi⁵

Aradı derdine dermân bulmadı

İbtidâ-(yî)⁶ etabbâ Lokman ağladı

Figânı çıkdı 'arş-ı 'alâya

Terk etdi sarâyı⁷ çıkdı sahrâya

Mecnûn'un sığındığı⁸ gani Mevlâ'ya

Kerbelâh⁹ ulu meydân ağladı

Dedi evlâd-ı kerîm¹⁰ bana getirin

Heb beyler başalar gelin oturun

Ben yolcuymuz nezilime¹¹ yetirin

İşitdi bu hâli Sultân ağladı

Dedi incitme fukarâyı evlâdım

Ben göçeyim kalsın cihânda adım¹²

Âsumâna çıkdı benim feryâdım¹³

Yıldız, kamer, şems-i reyhan¹⁴ ağladı

Dedi 'Âl-i Osmânım¹⁵ yazık şânıma

Be hey melek¹⁶ nice geldin yanıma

'Âkıbet pençeni urdun cânıma

Tamarlar deydirdi¹⁷ el can ağladı

Dedi böyle olacağım bilmezdim

Elden gelse şu cihâna gelmezdim¹⁸

Zan iderdim ben bu derdi bulmazdım

Ciğer yaralandı hicrân ağladı

Dedi melek hasret misin yüzüme

Kudret âteşini saldın özüme

Etrafdan cem' edip karalar çekdin gözüme

Çekdikce tende bu cân ağladı¹⁹

Âh edip çıkardı başından dâl fesi

Şeyhler meşâyihler²⁰ eyler nefesi

Cân bülbülü uçdu kaldı kafesi

Ol cemâli pâki²¹ gülşen ağladı

Emr-i Hak'dan ecel câmi içildi²²

Tâbütlü hazırlandı kefen biçildi

Bağ-ı cennetde goncalar açıldı

Dal-ı Tûbâ Hurî Gilmân ağladı

Üç keşif oldu miftah-ı odada

Fermânlar yürüdü bâb u gedâya

Cihân 'aciz kaldı yanık sadâya

Hep işiden ehl-i imân ağladı

Girmiş idi elli yedi yaşına

Felek zehir katdı halkın işine

Bir şâh iken gör ne geldi başına

Bütün bütün taht-ı divân ağladı

Etrâflardan öldüğünü duydular

Gelip ziyinetine gömleğini soydular

Meftâsını beş çifteye koydular

Hem silkindi bahr-i ummân ağladı

Göründü ol cân-ı Hakkın dîzârı

İşidenler kıldı âh ile zârı

Bâb-ı hümayûndan çıkdı dışarı

Ol vakitde sabî sibyan ağladı

Vezi vüzerâsı tâbütlü kolunda

Mollalar hocalar sağ solunda

Merkad-i şerif dâvân yolunda

Hasret imiş kabristân ağladı

Dutup Hakkın ulu emrine gittiler

Etrâfından yüz bin tevhîd etdiler

Varup mahalline teslim etdiler

Ayrılunca cümle ihvân ağladı

Kudretten dikildi bir yeşil bayrak

Virildi telkini düşdü bir fırâk

Aldı murâdını ol kara toprak

Hamd eyledi hâk-i yeksân ağladı

Hudâ di şimden girü hâlimiz yaman
El çekdi fenâdan bunca Süleymân
Hakkın habîbine kalmadı cihân
Ümmeti için hezâr ağladı
Şevketlü su yolunda verdi seri
Yaş döküp didelerinden akdı teri
Mansurî Muhammediye ‘askeri
Sâde biz degil cümle cihân ağladı
Bu bir nasihatdır dinleyn kardaşlar
Gökde melâikeler havada kuşlar
Yedi iklim çâr gûşe dağlar taşlar
Halebi Mısır Arabistân ağladı
Dediler bugün idelim senâ
Murâd senden kerem senden yâ Rabbenâ
Etrâfında hâfızlar *inna fetehna*²³
Zikr²⁴ eyleyüb şerifi zîbân ağladı
Fikr²⁵ eyleyüb habersiz diyem geleni
Hak rahmet etsin dedikde öleni
Hatâdan saklasın girü kalanı
Deyüp bunca ehl-i imân ağladı
Atasının şâhı geçdi devleti
Yedi kırar alsın bundan ‘ibreti
Sultân Mecid Hân buyuralar himmeti
Eylediler ehl-i tuğyân ağladı
Dediler efendim sen binler yaşa
Nüfusun yürüsün dağ ile taşa
Budurna kapdanı ol Ahmed Paşa
Haber oldu âh-ı figân ağladı
Donandı yollar hep başdan başa
Şevketlü efendim sen binler yaşa
Müzeyyen takınmış gözler kamaşa
Sultân ile hem zer-nişân ağladı
Şehidler şühedâlar üçler yediler
Cem’i oldu Eyyûba kırklar yediler
Eyleyüp duayı amin dediler
Tekbîrler çekildi giryân²⁶ ağladı
Kuşandı kılıncı şâhlar serveri
Nûr ile donandı bütün her yeri
Sultan Mecid kemâl-i hüsnün nûrî
Ziyârese edip Sultân ağladı
Seyrine gitdi hep bâ yü gedâ
Peygamber sünnetin eyledi edâ
Hatâdan saklasın hassaten Hudâ
Mü’minler şâd olub düşmân ağladı
Gel gözüm sen yatma gâfletden uyan
Nafile boş yere gidersin yayan
Sene bin iki yüz elli beş tamâm
Şâmi oldu dillerde dâsitân ağladı
Gülzârî fehim eyle tut cihân

Az kaldı kıyâmetin nişânı
Hak alır elbette verdiği cânı
Bâkî değil çok kahraman ağladı

NOTLAR

- 1 M. Halit Bayrı'nın yayımladığı ilk 10 dörtlük ile karşılaştırılmıştır.
- 2 Bu ilk dörtlük (açış kısmı bkz. Cobanoğlu 2000: 167-174) elimizdeki destan kaydında yoktur.
- 3 Bayrı'da "ciğergâhı sine uryan ağladı" şeklindedir.
- 4 Bayrı'da "zahmına" şeklindedir.
- 5 Bayrı'da "Ne hâle giriftar oldu bilmedi" şeklindedir.
- 6 Bayrı'da "tabibi" şeklindedir.
- 7 Bayrı'da "sarayın" şeklindedir.
- 8 Bayrı'da "Mecnun tek sığında gani Mevlaya" şeklindedir.
- 9 Bayrı'da "Kerbelâda" şeklindedir.
- 10 Bayrı'da "Dedi evlatlarım" şeklindedir.
- 11 Bayrı'da "menzilime" şeklindedir.
- 12 Bu iki mısra Bayrı'da "Dedi fikirayı incitme evladım/Ben göçersem kalsın cihanda adım" şeklindedir.
- 13 Bayrı'da "ahü feryadım" şeklindedir.
- 14 Bayrı'da "şems-i rahşan" şeklindedir.
- 15 Bayrı'da "Ben Âl-i Osmanım" şeklindedir.
- 16 Bayrı'da bu üç kelime "melekülmev" şeklindedir.
- 17 Bayrı'da "Damarlar deprendi" şeklindedir.
- 18 Bu iki mısra Bayrı'da "Böyle olacağım dedi bilmezdim/Şu cihana elden gelse gelmezdim" şeklindedir.
- 19 Bu dörmlük Bayrı'da "Dedi melek hasret miydin yüzüme/Kudret ateşini saldım özüme/Evladım cem edip aldım dizime/Çekildikçe tenden bu can ağladı" şeklindedir.
- 20 Bayrı'da "Gelen meşâyihler" şeklidir.
- 21 Bayrı'da "pâke" şeklindedir.
- 22 Destanın bundan sonraki dörmlükleri Bayrı'nın yayımladığı metinde yoktur.
- 23 "Biz feth ettik." 48 (Feth) 1.
- 24 Metinde "zikir" olarak harekelenmiştir.
- 25 Metinde "fikir" olarak harekelenmiştir.
- 26 "Kiryân" şeklinde yazılmıştır.